

MIQUEL DOLÇ HUMANISTA

MARIA CARME BOSCH

L'humanisme no és un cos de doctrina, no és una religió amb els seus dogmes ni una ciència amb els seus teoremes, ni un partit amb el seu programa i els seus punts. L'humanisme no és res més que la projecció de l'home: consisteix a mirar-ho tot amb ulls humans, a entendre-ho tot amb una intel·ligència humana, a estimar-ho tot amb un cor humà. Per això l'humanisme podria acceptar com a fórmula o divisa la de Menandre, calcada per Terenci: homo sum: humani nil a me alienum puto. Són paraules, clares i llampants ¹, de Miquel Dolç, aquí present, al qual tenim la satisfacció de retre avui aquest homenatge. Ell mateix, que tan bé ha definit l'humanisme i l'humanista, ens donarà la pauta pel desenvolupament d'aquesta conferència ².

A l'adolescència, una edat procliu a la màgia i l'encís, Miquel Dolç, al·lot del Pla, es deixà encisar per un poeta de la Serra, amarat de romanitat: Miquel Costa i Llobera, i des de llavors han passat freds i calors, pluges i ventades, sembres i collites i Miquel Dolç no s'ha pogut alliberar mai més de l'encanteri que el canonge-poeta pollencí llançà sobre els seus anys juvenívols. Primer, la inquietud cap al món antic l'impulsà al conreu de l'art, de l'arqueologia, de la literatura, de l'antiguitat greco-romana. Més tard, i després d'una decisiva estada a Itàlia, quan el seu esperit havia entrellucat ja el món esplendorós dels clàssics, decidí consagrar-se a la Filologia, *per comprendre* —segons paraules pròpies— *bé, sense noses, Homer, Horaci, Virgili* ³. El jove iniciat s'obre camí tot sol, ja que els mestres d'aleshores, mancats de rigor científic, no li poden oferir gaire. Resulta xocant el que ens diu d'aquells personatges que han restat en l'anonimat, als quals no retreu res certament, però que són objecte d'unes gotes de fina ironia: *Y yo casi tiemblo aún de recordar allá en mis años mozos, cómo mi docto profesor sentenciaba sobre etimologías, familias de raíces y comprobaciones de la realidad ¡felices tiempos aquellos, en que se podía creer aún que «el moral se llama así, como asegura*

¹ DOLÇ, M., *L'humanista: un estil humà*, «Miscellanea Barcinonensia», XI, 1972, p. 146.

² Conferència pronunciada a l'Estudi General Lul·lià, dia 24 de gener de 1984 dins el cicle «L'escriptor i la seva obra» dedicat a Miquel Dolç i organitzat per l'Associació d'escriptors en llengua catalana.

³ DOLÇ, M., *Afany i dies*, «Lluc», 615, juny de 1972, p. 150.

*Covarrubias, por derivar de mora, que en latín vale tardanza, por ser de los árboles que más tarde echan, y a tiempo que ya no tienen peligro de hielo». En última instancia, ¿qué vale más, mi fe de entonces o mi sonrisa de ahora?*⁴.

El treball de llicenciatura *L'hellenisme hispànic*, inèdit per cert, representa un pas primerenc en el camp d'allò que esdevindrà una fecundíssima producció de crítica literària. Ell confessa que mai no s'ha pogut dedicar al simple plaer de la lectura, ans al contrari, sempre llapis en mà, a punt per a la crítica científica. *La crítica s'ha convertit per a mi en un segon ofici*⁵. En efecte, la revista «Destino» recull a partir de l'any 1941 gran quantitat d'articles especialment dedicats als autors mallorquins. Basta fullejar el recent llibre de Mateu Morro i Marcé *Guia bibliogràfica de Santa Maria del Camí*⁶, per a seguir de prop aquesta època en què Miquel Dolç roman encara profundament lligat a Mallorca.

El fet de guanyar una càtedra de llatí a l'Institut d'Osca, l'any 1943, dóna un tomb a la seva vida. Entre altres coses, jo m'atreveria a dir que allà troba un amor de jovesa⁷ i a ell se dedica amb tota la passió i la il·lusió primerenca: ens referim a M. Valeri Marcial, el bil·libilità paràsit i desvergonyit que captiva al jove catedràtic mallorquí en alguns aspectes sobretot: per la seva humanitat —*hominem pagina nostra sapit*⁸—, per la veneració que professa ensems a Roma, *urbs i dea*, i l'estima cap a la petita pàtria Bìlbilis, i per la seva pregona admiració cap a la grandiosa obra de Virgili⁹.

Amor significa fecunditat. I ubèrrima resulta l'etapa d'Osca, on Dolç, sensible al paisatge i la història d'aquella contrada —no en va en aquells moments té forts lligams en l'anomenada «Escola mallorquina»— funda la revista «Argensola», l'Institut d'Estudis Oscenses, i sobretot emprèn l'estudi de Marcial i la seva pàtria d'origen. Si la precisió, l'erudició, i l'exhaustió tenen un nom, hom podria anomenar-lo *Hispania y Marcial*, tesi doctoral publicada l'any 1953, on Dolç analitza el concepte d'hispanitat, els sectors geogràfics, els noms dels distints pobles citats en els *Epigrames*, els personatges amics de Marcial, l'estudi minuciós de Bìlbilis, les seves monedes, la seva arqueologia, la toponímia cèltica, la vida quotidiana, especialment el que Dolç anomena *la riquesa de la pobresa*, concepte que

⁴ DOLÇ, M., *Nuestro archipiélago hace dos mil años*, «Revista», 5, Palma de Mca., 1945, p. 8.

⁵ DOLÇ, M., *Afany i dies*, «Lluc», 616, juliol-agost de 1972, p. 175.

⁶ MORRO I MARCÉ, M. *Guia Bibliogràfica de Santa Maria del Camí*, Santa Maria del Camí, 1983, pp. 47-61.

⁷ Per a dir ver, ja l'any 1941 s'havia referit a aquest autor a «Destino», n.º 224, amb l'article titulat *Sentimiento hispánico de V. Marcial*, i l'any 1942 havia publicat a Palma de Mallorca una *Antologia epigramática de M. Valerio Marcial*, selecció, versió i comentaris.

⁸ VEGEU MARCIAL, *Ep.* X, 4.

⁹ VEGEU MARCIAL, *Ep.* V, 5, 8.

crida de manera particular la seva atenció com li ocorria, a Llorenç Villalonga, enamorat de la pobresa *de chimenea y huerto* de Lope ¹⁰. D'aquesta deu central brollen els rierols de les monografies relacionades amb Osca i els seus voltants ¹¹. A més, Dolç tradueix Marcial ¹² per a la Fundació Bernat Metge de Barcelona, una institució que, lligada així mateix a un altre mallorquí, Joan Estelrich, elegeix curiosament els seus col·laboradors. L'any 1949, surt el primer volum d'una sèrie de cinc dedicada a la tasca d'anostrar Marcial. Això significa co-tejar manuscrits, posar al dia la bibliografia, precisar amb anotacions tot allò que sia fosc, il·luminar-ho, en summa, amb la claror del humanisme. Mentrestant, el filòleg seriós i ben preparat que és Miquel Dolç s'atreveix a traduir Persi, l'autor més obscur de tota la llatinitat, l'autor que, segons la tradició, llançaren per intel·ligible Sant Ambrós i Sant Jeroni ¹³. En la seva esgotadora labor de crític i traductor empra dues eines: la llengua castellana per a la investigació, la catalana per a la traducció: Així diu: *En el camp de la investigació —mai en el camp de la creació— he emprat, després, al costat del català, l'espanyol i d'altres llengües, però no pas amb el propòsit d'accedir a un bilingüisme absurd. La traducció —un segon meu ofici— és al meu entendre, una recreació: per això he traduït sempre, llevat d'algun exemple escadusser, en català* ¹⁴.

No creieu que aquesta anàlisi que us oferesc de l'obra dolciana sia tan senzilla. En efecte, aquí es podria aplicar aquell mateix principi que el nostre homenatjat dóna a l'*Eneida* quan es fa reparar que l'esmentat poema virgilià no es mou en un pla lineal, sinó que es tracta de plans recíprocament interferits ¹⁵. També Dolç, en aquests

¹⁰ Llorenç Villalonga ha citat molt sovint aquesta frase de Lope de Vega, vegeu per exemple *Falses memòries de Salvador Orlan*, Barcelona, 1967, p. 165. La cita ens conduiria de passada a reflexionar sobre la definició que dóna de Villalonga J. A. Baixeras, el qual té la convicció que l'esmentat novel·lista constitueix una branca en prosa de la tradicionalment anomenada «Escola Mallorquina». Vegeu Ll. Villalonga, *Les Fures*, pròleg de J. A. Baixeras, Barcelona, 1967, p. 6.

¹¹ Sense la pretensió d'esser exhaustius citarem: *Principios estéticos de Marcial*. «Revista de ideas estéticas», V, 1947, pp. 175-96, inclòs més tard en el volum *Retorno a la Roma clàssica*, Madrid, 1972, pp. 199-222. *Visita a Bìlbilis*, «La Almudaina», Palma de Mallorca, 6-6-48. *Literatura hispanorromana*, dins *Historia General de las literaturas hispánicas*, Barcelona, 1949, amb un total de setanta set pàgines, dues-centes cinquanta-vuit notes i tres pàgines de bibliografia. *Posición crítica de Quintiliano*, «Revista de Ideas Estéticas», VII, 1949, pp. 383-413, inclòs a *Retorno a la Roma clàssica*, cit. pp. 165-97. *Rasgos de la vida hispanorromana en la Celtiberia*, «Argensola», 1, 1950, pp. 27-46. *Sobre los primitivos nombres de Huesca*, «Argensola», 2, 1951, pp. 153-65. *Ramón y Cajal en el Instituto de Huesca*, «Argensola», 10, 1952, pp. 1-123. *Llibre de Sant Jordi* (recopilació, pròleg i notes), Barcelona, 1952. *El nombre de Isuela*, «Argensola», 4, 1953, pp. 37-43. *Tres inscripciones de la catedral de Jaca*, «Pirineos», 9, 1953, pp. 421-32. *El nombre de Bìlbilis*, «Caesaraugusta», 5, 1954, pp. 49-60. *Semblanza arqueológica de Bìlbilis*, «Archivo Español de Arqueología», 1954, pp. 179-211. *¿Una cita altoaragonesa en Marcial?*, «Argensola», 6, 1955, pp. 15-21.

¹² MARCIAL, MARC VALERI, *Epigramas*, Barcelona, Fundació Bernat Metge, 1949-60, 5 vols.

¹³ Vegeu PERSI FLAC. A., *Sàtires*, Barcelona, F.B.M., 1954, p. 22.

¹⁴ DOLÇ, M., *Afany i dies*, «Luc», 615, juny de 1972, cit., p. 151.

¹⁵ Vegeu VIRGILI MARÓ, P., *Eneida*, Barcelona, F.B.M., 1972, p. 12, vol. I.

dotze anys d'estada a Osca, si bé el tema de Marcial és prioritari, no deixa de banda altres estudis no menys interessants relacionats amb el món de l'antiguitat clàssica. Ens referim a la nombrosa sèrie de treballs publicats a la ciutat comtal, que ennoblixen la seva etapa de professor d'ensenyança mitjana, una etapa que la seva fama posterior ha eclipsat, per dir-ho d'alguna manera, però que a mi personalment em sembla molt interessant. Les edicions comentades i traduccions en castellà d'Ovidi ¹⁶, Cebes ¹⁷, Sèneca ¹⁸, Marcial ¹⁹, Marc Aureli ²⁰, Quintilià ²¹ i Persi ²². A més, una sèrie de gramàtiques i textos llatins, sens dubte per facilitar la seva labor docent, completen aquesta panoràmica tan aclaparadora ²³.

L'any 1955 guanya una càtedra a la Universitat de Sevilla. El fet d'estar-s'hi només dos anys li impedeix potser connectar del tot amb aquell entorn. Em referesc al fet que no es repeteix el cas d'Osca. D'aquesta època data el treball *Aproximación a la estética de Lucano*, publicat als «Anales de la Universidad Hispalense», l'any 1955 ²⁴. Per què Dolç no aprofundeix en la toponímia i els autors de l'antiga Bètica? Sens dubte perquè a més de l'esmentada manca de temps per a posar-se, es dedica a acabar els *Epigramas* de Marcial i el volum tercer de les *Històries* de Tàcit, juntament amb el seu mestre Marià Bassols de Climent ²⁵. I entretant, la crida poderosa de la romanitat mallorquina, d'aquell encís al qual ens referíem abans, el porta a la traducció de les *Bucòliques* virgilianes ²⁶ i a l'elaboració d'una ver-

¹⁶ OVIDIO, *Tristia. I*, introducció, notes y vocabulario de Miguel Dolç, Barcelona, 1943. D'aquesta obra s'han fet successives edicions.

¹⁷ CEBES, *Tabla de*, dins *Manual de Epicteto*, seguido de, versió de Miguel Dolç, Barcelona, 1943.

¹⁸ SENECA, *De la brevedad de la vida y otros diálogos*, versió castellana debida a una primera elaboració de J. Petit, revisada, ordenada e ilustrada con epílogo, notes y epígrafes por M. Dolç, Barcelona, 1944.

¹⁹ MARCIAL, M. VALERIO, *Epigramas selectos*, introducció, selecció, notes y vocabulario de Miguel Dolç, Barcelona, 1945.

²⁰ MARCO AURELIO, *Soliloquios*, versió de M. Dolç —después de una primera elaboració del Dr. E. Miquela—, quien los ha ilustrado con epílogo y notes, Barcelona, 1945.

²¹ QUINTILIANO, *Institución oratoria: libro décimo*, edició, introducció y comentario de M. Dolç, Barcelona, 1947.

²² PERSIO, *Sátiras*, edició, introducció y comentario de M. Dolç, Barcelona, 1949.

²³ Ens referim a *Ejercicios de la lengua latina*, Barcelona, 1945. *Gramática de la lengua latina: curso elemental*, Barcelona, 1945 i 1951 ². *Ejercicios y textos latinos*, Barcelona, 1946. *Iniciación a los clásicos latinos*, Barcelona, 1947.

²⁴ Treball inclòs a *Retorno a la Roma clásica*, cit., pp. 223-64. Feia temps que Dolç estava sensibilitzat per Lucà, perquè a «Destino», n.ºs 212 i 214, 1941 ja trobam els articles: *Doble significación de Lucano. I) Sensibilidad revolucionaria. II) Índice de un mundo nuevo*. A més, sembla que a la llarga sí que fruitarà aquesta estada. En efecte a *Afany i dies*, juliol-agost de 1972, cit., p. 176, expressa el desig de traduir en hexàmetres *La Farsàlia*.

²⁵ TÀCIT, P. CORNELI, *Històries*, Barcelona, F.B.M., 1957.

²⁶ VIRGILI MARÓ, P., *Bucòliques*, Barcelona, F.B.M., 1956.

sió en hexàmetres de l'*Eneida* ²⁷. L'eco que la premsa reflectí en aquells moments i la reeixida empresa del jove catedràtic universitari fou per a mi aleshores —perdonau que baixi al terreny personal— el primer contacte amb Miquel Dolç i Dolç.

De la Universitat de Sevilla passa a la de València. Ens trobam amb la plenitud del seu humanisme. Amb el canvi de situació geogràfica també canvia l'amor. Dolç ha trobat un amor de maduresa, serè, equilibrat però sobretot profund. Dolç ha trobat Virgili, *animae dimidium*, meitat de la seva ànima. A ambdós els agermana l'amor al camp, i al paisatge, els petits plaers de la vida senzilla, el sentit de l'enyorança ²⁸. Una vegada més un mallorquí acaba d'emprendre l'aventura virgiliana. Costa i Llobera ja havia reflectit el fons intel·lectual i emocional de Virgili. Ho havia intentat Llorenç Riber, imprimint-li la forta petjada del seu gust personal, però, com sol ocórrer amb tot allò que és estrident, havia passat de moda. Dolç té al seu davant —anc que no ho sembli— una terra verge per a conrear i amb humilitat confessa: *Penso que cada generació contreu amb Virgili, el poeta universal, el deute d'una nova assimilació, d'una interpretació ajustada al sentit i a l'ànima de cadascuna. No he tractat de rectificar cap predecessor. Només puc aspirar que el meu esforç, tal com és, es faci digne de la meva generació* ²⁹.

Tan sols un mallorquí podia envestir aquesta tasca. Ningú no pot ignorar que aquesta illa és cantera de clàssics, injustament oblidats, l'estudi dels quals, però, tenim el deure i el compromís d'iniciar. Per què els mallorquins estam abocats al virgilianisme? Potser perquè la nostra condició d'illencs ens fa ésser deixebles del que Llorenç Riber anomenava *escuela franca de la naturalesa*, condició que, al seu moment, li va permetre abordar Virgili. Ens ho diu amb aquestes belles paraules: *Quan molts anys més tard, vaig fer-me explorador de les velles literatures i d'aquells amples poemes, que són sagrats i religiosos com les selves, en el record de les coses vistes vaig trobar la més justa interpretació i el meu millor comentari. I aquest mateix record, quan vaig carregar les meves espatlles amb la tasca desigual d'interpretar tota l'obra de Virgili, va ajudar-me molt més que els marges, frondosos de gloses, per penetrar en el sentit misteriós i segellat, ignorat de vocabularis i gramàtiques* ³⁰. Dolç sap que no basta el mestratge de la naturalesa, no absolutament. Per això afirma davant la dificultat de les *Geòrgiques*: *Per a reeixir a comprendre i a traslladar*

²⁷ VIRGILI MARÓ, P., *L'Eneida*, traducció, pròleg i notes per M. Dolç. Barcelona, 1958. Així mateix és deu a M. Dolç l'edició, pròleg i notes a *Eneida, Bucòlicas, Geòrgicas*, traducció de Eugenio de Ochoa, Barcelona, 1959.

²⁸ Vegeu DOLÇ, M., *Virgili i nosaltres*, «Lo Rat Penat», 5, València, 1958, p. 18, on es refereix a la naturalesa de la poesia insular.

²⁹ DOLÇ, M., *Virgili i nosaltres*, cit., p. 25.

³⁰ Vegeu RIBER, LL., *La minyonia d'un infant orat*, Palma de Mallorca, 1962, p. 46.

airosament el poema virgilià, cal ésser d'un plegat, al nostre entendre, llatí, lingüista, poeta, pagès i tècnic. Qui pot reunir seriosament, aquestes cinc qualitats?³¹ I si el virgilianisme és la coincidència més espectacular entre els poetes-traductors mallorquins, no hem d'oblidar altres afinitats. En efecte, heu reparat com de vegades aquests es mostren sensibles a uns mateixos autors clàssics? És el cas de Marcial i Tàcit, tractats a l'ensem per Llorenç Riber i Miquel Dolç; d'Horaci, que exercí la seva atracció sobre Costa, Riber, Gabriel Alomar i Guillem Colom; de Prudenci, traduït per Costa i Llobera i Miquel Dolç, i estudiat per Riber³². La pregunta de per què, aquest fenomen, i de quin resultat s'ha obtingut en cada cas, resta oberta.

A més de les *Geòrgiques* publicades a la Fundació Bernat Metge, l'any 1963, tenim una calabuixada de títols referits a aquest període: la traducció de les *Silves* d'Estaci³³, amb col·laboració amb Guillem Colom, que feia més de vint anys que les tenia encallades³⁴. L'encomiable labor de Colom fou polida, completada i prologada per Miquel Dolç, que afegí a la traducció del poeta la rigorositat del filòleg i del científic. Quelcom de similar va ocórrer amb la traducció en octaves d'*Els Lusíades* de Camoens³⁵, el portuguès que tant havia après de Virgili i que com ell havia recorregut la ruta on s'havia de desenvolupar el seu poema. A aquest període pertanyen així mateix el volum quart de les *Històries* de Tàcit³⁶, els volums segons, tercer i quart dels *Annals* d'aquest mateix autor al qui Racine anomenava el pintor més gran de l'antiguitat³⁷, la versió castellana dels poemes de

³¹ VIRGILI MARÓ, P., *Geòrgiques*, introducció de M. Dolç, Barcelona, F.B.M., 1963, p. 53.

³² Llorenç Riber, juntament amb M. Ferrà, traduí la *Germania* i la *Vida de Juli Agrícola* de Tàcit (Barcelona, F.B.M., 1926) i anys més tard publicà l'estudi: *Un celtibero en Roma. Marco Valerio Marcial*, Madrid, 1941. Costa y Llobera traduí l'*Oda XVI* del llibre II d'Horaci. A prec de R. Picó i Campanar es lliurava a la versió d'una altra desconeguda, de la qual només sabem que havia de mester llima (carta de Costa a R. Picó i Campamar, 3-6-1879). Riber tradueix en vers els dos llibres d'*Epístoles*, però durant la guerra desaparegueren els originals inèdits. Tan sols se salvaren l'*Epístola als Pisons* i l'*Epístola a August*, publicades anteriorment. Més tard enllesti en prosa les *Sàtires* i les *Epístoles* per a la F.B.M., així com una traducció castellana (Madrid, 1941, 1955²). Gabriel Alomar traduí les *Odes XXX i XXXVIII* del llibre I i el *Càntic Secular*. Així mateix Guillem Colom té una traducció inèdita de les *Odes* vuit de les quals foren publicades a la «Miscel·lània Crexells», Barcelona, 1929, pp. 25-39. Quant a Prudenci, Costa traduí *Himnes del Cathemerinon* i del *Peristephanon* i Riber publicà a «Acción española», gener de 1935, l'article *El españolismo de Aurelio Prudencio*, i l'any 1936 publicà a Barcelona una biografia del escriptor citat.

³³ ESTACI, P. PAPINI, *Silves*, Barcelona, F.B.M., 1957-8-60, 3 vol.

³⁴ VEUGE DOLÇ, M., *Guillem Colom i la vila de Santa Maria del Camí*, Santa Maria del Camí, 1981, p. 17.

³⁵ CAMOENS, LUIS VAZ DE, *Els Lusíades*, Barcelona, 1964.

³⁶ TÀCIT, P. CORNELI, *Històries*, text i traducció de M. Bassols de Climent i M. Dolç, Barcelona, F.B.M., 1962.

³⁷ TÀCIT, P. CORNELI, *Annals*, Barcelona, F.B.M., 1965-7-8, vol. II, III, IV. La traducció que Dolç fa d'aquest autor és continuació de l'obra de Ferran Soldevila; això ens priva dels magnífics estudis que Dolç sol oferir-nos a les introduccions.

Catul³⁸, les *Tristes* d'Ovidi, junt amb Carme Boyé³⁹, i la revisió, introducció i notes de Tertul·lià, que qualifica d'*orador colèric, home de passió i flama, escriptor de combat, més ardent que profund, més brillant que assenyat*⁴⁰, aquell home de fe, afegim nosaltres, capaç de pronunciar la frase detonant, quasi absurda en els moments presents del *credo quia absurdum*. Una munió d'articles sobre Virgili⁴¹ i altres temes —no oblidem que l'interesa tot allò que fa referència a l'home—⁴², serveixen per a demostrar que Miquel Dolç, que maneja tants de vocabularis, desconeix el significat del mot defalliment. *El veritable plaer de l'humanista consisteix en l'estudi dens, tenaç i solitari*⁴³. *No hi ha res impossible; tot és qüestió d'entestar-s'hi, d'esser ordenat i de fer el cap viu*⁴⁴. Vet aquí les definicions de Dolç sobre l'humanista, sobre ell mateix. Josep Pla, que anomenava les coses pel seu nom ho definia d'una altra manera: *En la vida de Dolç sempre hi ha hagut aquesta clau: la voluntat*⁴⁵. Quan contemplam el resultat de tant de treball no podem menys que compatir el qui vulga emprendre la tasca de reunir la bibliografia de la seva obra, especialment la menor, dispersa en diaris i revistes⁴⁶.

*L'erudit del segle XV era insensible al paisatge*⁴⁷. Ja hem demostrat que no és aquest el cas de Dolç i ho corrobora el fet que durant l'estada a València aprofita per a connectar amb les seves arrels i les seves gents. Així, com anys abans havia fet a Osca, estudia per

³⁸ CATULO, *Poesías*, Barcelona, Alma Mater, 1963.

³⁹ OVIDI NASÓ, P., *Tristes*, Barcelona, F.B.M., 1965-6, 2 vol.

⁴⁰ TERTUL·LIÀ, Q. SEPTIMI, *Apologètic*, traducció de Fèlix Senties, Barcelona, F.B.M., 1960, p. 37.

⁴¹ Valguen només uns exemples car la llista esdevindria interminable: *Sobre la Arcadia de Virgilio*, «Estudios Clásicos», IV, 1958, pp. 243-66. *Virgili i nosaltres*, cit., *Política agraria y poesia en Virgilio*, «Estudios Clásicos», VIII, 1964, pp. 120-39, inclòs posteriorment en *Retorno a la Roma clásica*, cit., pp. 99-121.

⁴² Així, Carles Riba dins el món clàssic, «Germinabit» 65, 1959, pp. 44-6. *Antroponímia Latina*, dins *Enciclopedia Lingüística Hispánica*, Madrid, 1960, vol. I, pp. 389-419. *El tema del árbol en la casa romana* «Saitabi», X, 1960, pp. 57-63. *Sobre la tradició manuscrita del «Apologeticum» de Tertuliano*, «Saitabi», X, 1960, pp. 139-41. *Vigència literària de Ramon Llull*, «Ponent», 26, 1962, pp. 6-8. Carles Cardó, *humanista*, «Miscel·lània Carles Cardó», Barcelona, 1963, pp. 239-43. *Los noui poetae: su vinculación con la literatura nacional*, Actas del II Congreso Español de Estudios Clásicos, 1964, pp. 341-76, inclòs en *Retorno a la Roma clásica*, cit., pp. 57-97. Deixant de banda l'erudició trobam treballs com: *El mestre Andreu Torrens*, Palma de Mallorca, Publicacions dels Quaderns Literaris Ponent, 1963. *En la mort de Marilyn Monroe*, «Ponent» 37-8, 1965-6, pp. 7-8. *Tribut a Tomàs Forteza i a Son Montserrat*, «Lluc», 535, 1965, p. 285, etc., etc.

⁴³ DOLÇ, M., *L'humanista: un estil humà*, cit., p. 156.

⁴⁴ DOLÇ, M., *Afany i dies*, juny de 1972, cit., p. 149.

⁴⁵ PLA, JOSEP, *Homenots*. Quarta sèrie, Barcelona, 1975, p. 524.

⁴⁶ Sembla que Jaume Bover i Pujol té en preparació una bibliografia aragonesa-balear on es contemplen unes notícies bibliogràfiques sobre M. Dolç.

⁴⁷ DOLÇ, M., *L'humanista: un estil humà*, cit., p. 156.

una banda la toponímia valenciana ⁴⁸ i per l'altra, un dels seus clàssics, Ausiàs March, en dos aspectes que per força havien d'afalagar savis i llecs; la seva condició de poeta mediterrani i la dona que se nyoreja la seva obra ⁴⁹.

Per últim, l'any 1968, Miquel Dolç accedeix a la Càtedra de Filologia llatina de la Universitat Autònoma de Madrid. Com més s'allunya de Mallorca, paradoxalment més s'acosta a nosaltres. En el seu bagatge se'n porta l'*Eneida* de Virgili, el poema de paorosa llargària que el manté connex amb la terra nadiua, amb la petita pàtria. Tanmateix Llorenç Villalonga ho sabia definir ben bé: *és el lluç que es mossega la coa* ⁵⁰. Vuit anys de la seva vida dedica a aquest poema que gira a l'entorn d'un heroi rigorosament humà, d'un esperit atroçment sensible; d'un heroi que és un peregrí destrossat, polsós, contradictori, ple de malenconia, pessimista, però sempre fort, que commou de manera especial Dolç quan diu a Ascani, el seu fill: *Aprèn, fill meu, de mi la virtut i els fatics veritables, d'altres, la bona sort* ⁵¹.

Abans d'iniciar la traducció d'aquest poema cabdal de la literatura llatina i com féu Virgili, Dolç visita l'escenari natural de l'obra tres vegades, amb més sort afortunadament que el poeta de Màntua ⁵². Aquesta feina és compaginada amb l'acabament de la traducció dels *Annals* de Tàcit ⁵³, amb la traducció de diverses obres d'Ovidi, juntament amb Jordi Pérez i Durà ⁵⁴, amb la col·laboració a les obres d'Aureli Prudenci ⁵⁵, amb el primer volum de l'*Apèndix Virgiliana* ⁵⁶, i el devessall d'articles que, com sempre, es desprenen de l'obra cabdal i del seu interès per tot quant l'envolta ⁵⁷. D'entre aquests articles, cal

⁴⁸ Ens referim a un estudi que publicarà posteriorment a l'estada a València: *Sobre el nombre de la ciudad de Valencia*, «Estudios Clásicos», 64, 1971, pp. 334-41, que reprendrà anys més tard en *Fonts clàssiques de la ciutat de València*, dins el Primer congrés de Historia del País valenciano, II, 1981, pp. 291-300.

⁴⁹ Així *La dona en Ausiàs March*, «Ponent», 11, 1959, p. 245 i *Ausiàs March, poeta mediterrani*, «Revista valenciana de Filologia», VI, 1959-62, pp. 3-24. A més, no podem oblidar la fundació de l'aula Ausiàs March, de l'aula de Cinema i Teatre, de la Càtedra d'Estudis nord-americans, etc.

⁵⁰ Llorenç Villalonga ha manifestat reiteradament aquesta idea que es troba, per només citar un exemple, a *L'àngel rebel*, Palma de Mallorca, 1960, p. 148.

⁵¹ Dolç exposa aquestes idees en castellà a *Eneas ¿héroe homérico o religioso?*, vegeu DOLÇ, M., CALONGE, J., RODRIGUEZ ADRADOS, F., *Tres temas de cultura clásica*, Fundació Universitària Espanyola, Madrid, 1975, pp. 3-19.

⁵² DOLÇ, M., *Actualitat d'un mite virgilià*, Actes del Vè Simposi, Barcelona, 1983, p. 91.

⁵³ TÀCIT, P. CORNELI, *Annals*, Barcelona, F.B.M., 1970, vol. V i VI.

⁵⁴ OVIDI NASÓ, P., *Amors*, Barcelona, 1971, *Ars amatoria*, Barcelona, F.B.M., 1977, *Remeis a l'Amor. Cosmètics per a la cara*, Barcelona, F.B.M., 1979.

⁵⁵ PRUDENCI CLEMENT, A., *Prefaci. Llibre d'hinnes de cada dia*, traducció de Nolasc Rebull, Barcelona, F.B.M., 1979, *Natura de Déu. Origen del Pecat. Combat espiritual*, Barcelona, F.B.M., 1980, *Contra Simmac*, Llibres I-II, Barcelona, F.B.M., 1983.

⁵⁶ *Apèndix Virgiliana*, Barcelona, F.B.M., 1982, vol. I.

⁵⁷ Ens referim a: *Eneas ¿héroe homérico o héroe religioso?*, cit. *De la Sibylle virgilienne à la Sibylle catalane*, Actes du Congrès international, Avignon, 1978, pp. 209-15. *Presencia de Virgilio en*

fer esment sobre un fet: la reiteració, en algunes ocasions, d'uns temes anteriorment estudiats, prova evident que, quan hom eligeix un tema, no pot desvincular-se'n mai més ⁵⁸.

L'humanista vol posar, en primer lloc, la seva saviesa al servei de l'hora present; i la posa, sense saber-ho, al servei de l'home de tots els temps ⁵⁹. Poc s'imaginava Miquel Dolç en escriure aquestes paraules que la definició recauria damunt ell mateix. I si no, és que la quantitat enorme de recensions —Mateu Morro n'enumera més de cinquanta sis— ⁶⁰, l'erudició amb la qual encapçala les seves traduccions, veritables tesis doctorals, on no plany pàgines ni cites, les notes i reflexions sobre aquestes, els difícils i exposats estudis de toponímia ⁶¹, les assenyades reflexions sobre la teoria de la traducció i les possibilitats de la filologia —no en va hi ha dedicat tantes hores de la seva vida— ⁶², les conferències, ponències, etc. no estan dedicats al servei de tots? I molta d'aquesta feina, no es veu acrescuda pel delme de l'amistat? No és veritat que el seu nom va lligat a nombrosos pròlegs d'amics, especialment paisans i mallorquins que s'honren amb les

Espanya, «Caesarodunum», 13 bis, Tours, 1978, pp. 541-57. *Supervivencia de un mito virgiliano: la Sibila*, dins *Virgilio: en el bimilenario de su muerte*. Buenos Aires, Parthenope, 1982. *Actualitat d'un mite virgilià*, cit., etc. Com es pot comprovar, en aquest període hi ha una irradiació de l'obra dolciana, en el sentit que el seu prestigi ha traspassat les fronteres i la seva obra apareix publicada a revistes estrangeres. A temes diversos d'erudició i humanisme pertanyen: *Sèneca a través de Tácito*, «Estudios Clásicos», XII, 1968, pp. 463-95, inclòs dins *Retorno a la Roma clásica*, cit., pp. 123-64. *Aurora de la cultura; La florida de la cultura; Les noves formes de la cultura*, dins *Història de Catalunya*, Barcelona, 1969. *Gandhi el pacificador és occit a l'escala d'un temple*, «Ponent», 53-4, 1969-70, pp. 5-6. *Correspondències homèriques en l'Ulysses de Joyce*, «Miscellanea Barcinonensia», 29, 1971, pp. 47-56. *El COLLEGIVM POETARVM: discrepàncies i tensions en la poesia latina*, «Emerita», XXXIX, 1971, pp. 265-92, inclòs a *Retorno a la Roma clásica*, cit., pp. 17-56. *Els cinquanta anys de la Fundació Bernat Metge: Esbòs d'una història*, «Serra d'Or», XV, 1973, pp. 841-5. *Aspectos de la literatura en la época más feliz del Imperio romano, dins Roma en el siglo II*, ed. de la Universidad de Barcelona, 1975, pp. 19-51. *La romanización del Norte de Africa en la unidad mediterránea*, dins *Estudios de Historia antigua*, Madrid, 1976, pp. 105-30. «Bona crura» in *Ovid*, «Mosaic», XII, Nova Delhi, 1981, pp. 541-57, etc.

⁵⁸ Així ho corroboren els estudis sobre Marcial realitzats amb posterioritat a l'estada a Osca: *La investigación sobre la toponímica hispana de Marcial*, «Estudios Clásicos», IV, 1957, pp. 68-79. *Due passioni di Marziale: Roma e Hispania*, dins els *Colloqui Italo-Spagnuolo sul tema: Hispania Romana*, Academia Nazionale dei Lincei, Roma, 1974, pp. 109-20; els treballs sobre els mallorquins, així per exemple trobam: *Lorenzo Riber i su versión de Virgilio y Homero*, «Destino», 218, 1941, p. 11. *La poesia erudita de Lorenzo Riber*, «Destino», 610, 1949. *La poesia de Ll. Riber i la geografia de Mallorca*, «Ponent», 24-5, 1962, pp. 5-15, o també: *La nueva etapa de Guillermo Colom*, «Destino», 1950. *Guillem Colom i la Vila de Santa Maria del Camí*, Ciutat de Mallorca, 1981, etc.

⁵⁹ DOLÇ, M., *L'humanisme, un estil humà*, cit., p. 156.

⁶⁰ MORRO I MARCÉ, M., *Bibliografia de Santa Maria del Camí*, cit., pp. 48-55.

⁶¹ No podem deixar d'al·ludir a l'estudi de la nostra toponímia amb què M. Dolç contribuï a l'homenatge a F. de Borja Moll. Vegeu *La toponímia més remota de les illes*, «Randa», 9, 1979, pp. 9-15.

⁶² Així *Teoría y práctica de la traducción*, dins *Didáctica de Lenguas Clásicas*, Madrid, 1966, pp. 65-75. *Posibilidades en el cultivo de la filología latina*, Madrid, Universidad Autónoma, 1969. *Traducció i interpretació dels escriptors llatins*, «Treballs de sociolingüística catalana», 2, 1979, pp. 103-11.

paraules de Miquel Dolç que serveixen d'introducció a les seves obres? ⁶³. Fins i tot l'anà a cercar Llorenç Villalonga per brodar amb paraules llatines la dedicatòria a Ramon d'Abadal que figura al front de les *Falses memòries de Salvador Orlan* ⁶⁴. Encara record l'expressió «com ho saps?» amb què em va sortir Dolç en comentar-li una passada primavera. I és que el qui lleigeix a fons Villalonga, arriba a conèixer-lo sense secrets, i em tem que no ocorri igual amb Miquel Dolç, home, igual que aquell, de dilatada vida literària.

D'aquest home, que ja és objecte de nombrosos estudis i homenatges ⁶⁵, que és citat en diccionaris —tanmateix les línies d'aquests, a la força abreujades, no poden reflectir mai la totalitat de la seva obra i de la seva actuació ⁶⁶; que és membre de nombroses entitats ⁶⁷, particularment d'una de molt estimada per a nosaltres, la Maioricensis Schola Lullistica ⁶⁸, en reconeixement dels seus estudis medievals sobre Ramon Llull; d'aquest home, dèiem, em comprèn la lleialtat, acrescudada si hi cap amb els anys, cap a Miquel Costa i Llobera ⁶⁹, m'agrada que, atent a les nostres coses, ens cridi l'atenció sobre el fet

⁶³ Recentment M. Dolç ha fet un recull de devuit prefacs dedicats a l'obra d'altres tants amics seus o almanco de personatges a qui amb tota seguretat hauria volgut atorgar la seva amistat, per exemple Paul Valéry i l'Arxiduc Lluís Salvador d'Habsburg. Vegeu DOLÇ, M., *Intent d'avaluació*, Manacor, 1983. Aquesta obra, no obstant, no comprèn tota la producció de Dolç en aquest aspecte. Així manquen per exemple el pròleg a l'*Obra Poètica* de B. Rosselló-Pòrcel (Palma de Mallorca, 1949), al *Catàleg de la secció històrica de l'arxiu municipal de Santa Maria del Camí*, de J. Lladó i Ferragut (Lluchmajor, 1968), a *Dios por la tierra*, de Carmen Conde (Madrid, 1977), a l'*Antologia Lirica* de Guillem Colom (Palma de Mallorca, 1984).

⁶⁴ Vegeu VILLALONGA, LL., *Falses memòries de Salvador Orlan*, Barcelona, 1967.

⁶⁵ Deixant a banda nombroses entrevistes i articles que glossen la seva persona i la seva obra, cal esmentar: PLA, JOSEP, *El professor Miquel Dolç* (1912), dins *Homenots. Quarta sèrie*, Barcelona, 1975, pp. 521-59. MASSOT I MUNTANER, J., *Cultura i vida a Mallorca entre la guerra i la postguerra* (1930-50), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1978 el cita a pàgines diverses. MAS-CARÓ I PASARIUS, J., *Hombres de nuestro tiempo: Crònica de la Dècada de los años 40*, Palma de Mallorca, 1982, pp. 376-7. A més cal recordar que la seva vila nadiua Santa Maria del Camí va dedicar-li un carrer, el 4 de setembre de 1966, i la Generalitat de Catalunya va atorgar-li la Creu de Sant Jordi, l'abril de 1983.

⁶⁶ Vegeu *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. VI, Barcelona, 1974, pp. 338-9. *Diccionari de la literatura catalana*, Barcelona, 1979, p. 206. *Diccionari biogràfic Albertí*, Barcelona, 1968, vol. II, pp. 52-3.

⁶⁷ M. Dolç és membre directiu de la Fundació Bernat Metge, des de l'any 1960. Membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans, des de l'any 1961. Membre de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, des de l'any 1970.

⁶⁸ Aquest nomenament fou el primer que honorà M. Dolç amb el càrrec de *Professor*, el 4 d'octubre de 1951. El 22 d'abril de 1960, llegí la comunicació titulada *Ocells i arbres dins el Llibre d'Amic e Amat* en el Primer Congrés Internacional de Lullisme de Formentor —posteriorment publicada a «Estudis romànics», X, 1962, pp. 63-71—. L'onze de març de 1960 prengué possessió del càrrec de *Magister* de l'Escola i pronuncià la seva lliçó sobre *El sentimiento de la naturaleza en la obra rimada de Ramón Llull* —publicada en català a «Estudis romànics», IX, 1961, pp. 15-27—, i li contestà en nom de l'Escola, el *Magister* En Guillem Colom. Agraïesc la informació proporcionada pel Dr. Sebastià Trias Mercant, secretari de l'Escola.

⁶⁹ La lleialtat a Costa no significa en aquest cas tenir un tema en el cor que reverdeix de tant en tant. Es tracta d'una cosa més pregona, més arrelada. Costa es troba dins estudis primerencs,

que no deixem perdre els camins vells romans i pre-islàmics ⁷⁰, que expressi la seva inquietud perquè els nostres escriptors joves mostren fortes deficiències lingüístiques i expressives tirant per terra allò que altres havien aconseguit amb no poques fatigues, i sobretot m'afalaga com a mallorquina que, davant la resistència que ofereix a vegades una paraula per a deixar-se traduir amb rigor, en la Babel de llengües que acostuma a dur entre mans, es demani senzillament: *i això, com ho dirien a Santa Maria?* ⁷¹.

com per exemple *El Formentor de M. Costa*, «Destino», 583, 1948; a *El color en la poesia de M. Costa i Llobera*, «Estudis romànics», IV, 1953-4, pp. 1-94; a *Miquel Costa en la consciència de hoy*, «Saitabi», XI, 1961, pp. 263-72, on es dol per fet que Costa avui no atregui els poetes joves i ens ennova que poseeix una antologia comentada inèdita on analitza a fons la seva obra i hi troba màcules i llacunes (p. 267), a *Un exemplar únic de les Poesies (1907) de M. Costa*, «Miscel·lània Aramon i Serra», I, 1979, pp. 161-8; a *Miquel Costa i Llobera, després de cinquanta anys*, parlament del mantenidor als Jocs Florals celebrats a Pollença, l'any 1972; a *Costa i Llobera, Miquel*, a la Gran Enciclopèdia Catalana, vol. V, Barcelona, 1973, p. 675; a *Romanitat de Miquel Costa i Llobera*, «Lluc», 630, 1973, pp. 230-2, etc.

⁷⁰ M. Dolç ha manifestat aquesta preocupació de paraula, i per escrit al pròleg de la *Història de Santa Maria*, de J. Capó, vol. I, Palma de Mallorca, 1980, p. 5 on trobam per cert un dels seus escrits més plens de sentiment i amor cap els seus orígens.

⁷¹ DOLÇ, M., *Afany i dies*, agost de 1973, cit., p. 174.

⁷² SERRA I MERCADAL, J., *Miquel Dolç i Dolç, catedràtic, traductor i poeta*, «Coanegra», 5, abril-maig 1982, p. 8.